

Martin van Amerongen Wagner. De buikspreker van God

door Dirk Verhofstadt. Bron : www.liberales.be

Roularta Books, 2005
ISBN 9054666862

Wagner was zonder twijfel de meest controversiële componist uit de muziekgeschiedenis. Door de enen verafgood, door anderen uitgespuwd. Niet zozeer zijn muziek, maar vooral zijn denkbeelden werden door sommigen omarmd en bejubeld, maar door anderen verafschuwde en veroordeeld. Over zijn persoon, zijn muziek en zijn (vermeende) bedoelingen verschenen talloze boeken die samen enkele bibliotheken kunnen vullen. Maar nog kennen we Wagner niet en moeten we alsnog voortgaan op interpretaties en biografieën met hun onvermijdelijk vertekend beeld van de meester. Over Wagner verschenen de meest uiteenlopende werken, zowel van uitgesproken voorstanders als van tegenstanders. Die laatste catalogeren hem als een beul van de moderne kunst, de grote jodenvreter en de Marat van de muziek. De eerste erkennen hem als een genie, die meer dan wie ook de Europese ziel kon weergeven en bleef gaf van een scherp inzicht over de onvermijdelijke botsing tussen de diverse culturen.

Boeken over Wagner balanceren altijd tussen de hagiografie en de polemieek. Daarom is het goed om vooraf te weten dat heel wat verhalen over Wagner slechts uit secundaire bron ontsproten of nadien bijgekleurd werden, namelijk uit en door de pen van

zijn vrouw Cosima Wagner, met als vleugeladjudante Elisabeth Nietzsche, de zuster van de roemrijke filosoof. Het heeft de authenticiteit van het werk van de beide geniale denkers geen deugd gedaan. Cosima en Winifred Wagner en Elizabeth Nietzsche zorgden voor een nalatenschap dat niet alleen fors was ingekleurd door hun eigen denkbeelden, maar dat ook perfect aansloot bij de politieke tijdsgeest. Geen wonder dat zowel Wagner en Nietzsche voor de kar van het nationaal-socialisme werden gespannen. Voor Cosima, de vrouw van Wagner, was het alvast duidelijk dat haar man geniaal was. Hij zorgde voor een eigen taal, zowel socialistisch als conservatief, hellenistisch als germanometisch, antisemitisch en vegetarisch. Hij baseerde zich op Proudhon, Hegel, Feuerbach, Gobineau en Schopenhauer. Maar bovenal bleef hij vasthouden aan de romantiek, het leven en het lijden, de trots en de eer, de geest en de droom.

Wagner kon men moeilijk in een vakje duwen. Zo keerde hij zich tegen de aristocratie, maar bleef wel het koningshuis verdedigen, hij verwierp elke vorm van onderwerping maar steunde de kolonisatie door Duitsland van Afrikaanse landen, hij keerde zich tegen de vooruitgang maar paste nieuwe muzikale technieken toe. Al met al verdedigde hij een burgerlijk standpunt. De arbeiders bleef hij beschouwen als slaven en meer dan eens verklaarde hij meer te geven om zijn honden dan om medemensen. Opmerkelijk was zijn haat tegenover al wie zijn werk bekritiseerde. Zo werd zijn Tannhäuser uitgefloten in Parijs, iets wat hij de Fransen nooit zou vergeven. Intussen componeerde hij meesterwerken als Die Walküre en Die Meistersinger waarmee hij de Duitsnationale ziel trof. Van Amerongen gaat hier ook dieper in op de kritiek op Wagner, ondermeer van Nietzsche, maar die lijkt me ten aanzien van zijn muziek (dus niet zijn ideeën) niet echt relevant. Uiteindelijk is gans die interne discussie tussen beide terug te voeren tot de vraag of Wagners Parsifal een finale knieval betekende voor de bestaande religieuze machthebbers. Voor Nietzsche was dit duidelijk een stap te ver, maar wat heeft dat met muziek te maken? Nietzsche vroeg zich af of Wagner überhaupt een mens was en niet eerder een ziekte? Maar wat ben je daarmee als je de klanken van zijn muziek hoort? Zelfs al werd hij toen een religieuze dweper, zijn muziek blijft uniek.

Het echte onderwerp van discussie blijven de vele antisemitische uitspraken van Wagner. De joden waren de schuld voor de moderne civilisatie en zo voegde hij er terloops aan toe, voor het uitjoelen van zijn Tannhäuser in Parijs. Hij keerde zich reeds lang voor het nationaal-socialistische tijdperk tegen gemengde huwelijken omdat die het einde zouden

betekenen voor de Duitsers. En bij een opvoering van Nathan der Weise stelde hij dat alle joden zouden moeten verbrand worden. Later, na de dood van Richard, volgden zijn erven een rechts-antisemitisme dat puur rassenbiologisch van aard was en waarmee ze de toenmalige leiders in Duitsland van dienst wilden zijn. Ook zijn nakomelingen stelden zich opportunistisch op tegenover de machthebbers. Ze verklaarden de muziek van Wagner als overeenstemmend met het Derde Rijk en keerden zich tegen elke kritikaster van de toenmalige leiders.

Na de oorlog pasten de kleinkinderen van Wagner de opera's enigszins aan. Bayreuth bleef de plaats waar men alleen Wagner componeerde, maar dan wel met modernere dirigenten en uitvoerders. Het leidde tot oeverloze discussies met Wagner-fanaten en andere betrokkenen. Alvast blijft de vraag hoezeer Wagner had bijgedragen tot het nazisme en het vreselijke antisemitisme. Het antwoord blijft diffuus. Uiteindelijk kan men Wagner niet kwalijk nemen dat fanatici zich zijn werk toeëigenden. Hij leefde tenslotte in een vorig tijdperk, maar zijn executanten collaboreerden meer dan wie ooit. Hoezeer Wagner zich ooit uitsprak tegen de joden, het zijn in hoofdzaak diegenen die de joden uitroelden die we met de vinger moeten wijzen. Zijn boek *Das Judentum in der Musik* is door en door antisemitisch, maar het zijn anderen die de joden uiteindelijk de gaskamers instuurden. Dit is geen verschoning van zijn ideeën maar des te meer een aanklacht tegen diegenen die zich op basis hiervan te buiten gingen aan de meest gruwelijke wandaden. Niet zozeer Wagner maar Houston Stewart Chamberlain en Gobineau introduceerden de meest verwerpelijke ideeën over de ongelijkwaardigheid van mensen. Martin Van Amerongen verwijst naar een uitspraak van de literatuurcriticus Hans Mayer die stelde dat het 'hele Bayreuth, het hele Wilhelminische

Duitsland, de hele burgerlijke situatie samen met en niet slechts door Wagner antisemitisch geweest is'.

In zijn nawoord levert Philo Bregstein kritiek op de ietwat milde, verschonende houding van Martin Van Amerongen tegenover Wagner. Het klopt dat het antisemitisme van Wagner kaderde in de algemene afweerreactie in Duitsland tegen de emancipatie van de joden in de negentiende eeuw, zo schrijft hij. Maar Wagner geloofde dat daarvoor maar twee mogelijke oplossingen bestonden: men zou de joden volledig moeten vernietigen, of volledig emanciperen. In feite stond de componist afkerig tegenover het vreemde en in het bijzonder tegenover de 'vooral op geld beluste joden die de samenleving en kunst bederven en corrumperen'. Bregstein keert zich nadrukkelijk tegen de stelling van Martin Van Amerongen dat 'Nu (hij schreef dit in 1983), veertig jaar na de oorlog, moet het maar eens uit zijn. Het wordt tijd dat we eindelijk vrede met hem (Wagner) sluiten'. Voor Bregstein is de tijd nu pas rijp om in alle kritische zin over de componist te oordelen.

Positief is alvast dat Gottfried Wagner, de achterkleinzoon van de meester, die thans over Bayreuth heerst zelf weigert een definitieve streep te trekken onder het verleden. Tekenend voor de blijvende strijd rond het geestelijk erfgoed van Wagner waren alvast de woedende reacties in Bayreuth omdat Gottfried naar Israël trok en daar, in een groots gebaar, boete deed voor de rol die Richard Wagners antisemitisme bij de Holocaust had gespeeld. En Nike Wagner een achterkleindochter offerde al de gedachte om in Bayreuth eindelijk ook eens ander werk te spelen dan dat van haar illustere voorouder. De dag dat in het Festspielhaus muziek van Mendelssohn en Mahler zal te horen zijn, zal een grote stap vooruit zijn in de strijd tegen het bekrompen en intolerante provincialisme onder de apologeten van het Avondland.